

HUGLEIÐINGAR

Martin Ekman

1. partur

Om Åland, Isle of Man och andra små självstyrande områden i den stora världen

Vad handlar det här om?

Den åländska skolan skall försöka ge eleverna insikter om att de som individer är en del av ett örike, vars invånare för- enas av en gemensam kulturtradition och den livsmiljö som ett själv-

styrt landskap utgör. Eleverna skall fostras till att känna ansvar för att bevara och utveckla den åländska självstyrelsen, demilitariseringen, det svenska språket och samhörigheten med de övriga nordiska länderna samt att respektera andra befolknings- och språkgrupper. Skolan måste därför regelbundet lyfta fram frågor om vår egen identitet och våra kulturtraditioner i förhållande till den internationella kulturella mångfalden."

Den här texten är hämtad ur inledningen till läroplanen för grundskolan på Åland. Och i inledningen till en helt annan skrift, telefonkatalogen på Isle of Man, kan man läsa:

"The Manx people have a spirit of independence which goes back over 1000 years, a treasured gift given to them by the Vikings. The Island has the longest continual Parliament in the world."

De båda texterna illustrerar den känsla av egen identitet och vilja att styra sig själv som präglar dessa två självstyrande öriken, Åland mitt i Östersjön mellan Sverige och Finland, och

Isle of Man mitt i Irländska sjön mellan Storbritannien och Irland. De har olika historisk bakgrund men mycket gemensamt i sin strävan att få forma sitt eget lilla ö-samhälle utgående från sina speciella förutsättningar.

Åland och Isle of Man utgör exempel på samhällen som varken är självständiga stater eller är vanliga delar (delstater, regioner) av någon annan stat, utan har fått en egen ställning av speciella geografiska, historiska och kulturella orsaker. Andra liknande exempel i Europa är Färöarna, Jersey och Guernsey. Dessa självstyrande områden, autonomier, är små och annorlunda. I dagens värld med påtagliga tendenser till överstatlighet och centralstyrning av politiska beslut riskerar de att få svårt att passa in. Deras framtid i den stora världen är en viktig fråga inte bara för dem själva utan även för andra små särpräglade folkgrupper och minoriteter i världen. Åland har under många år fungerat som ett positivt och fredsskapande exempel för små folk i underläge eller konflikt med sina moderländer. Hur skall detta värdefulla exempel

Åland er ríkisrættarliga partur av Finlandi við ávisum sjálfstýri og svenskum máli

Mynd: Edvard Joensen

kunna fungera i framtiden? Och hur skall sådan småskalig demokrati kunna fungera i framtiden?

Historisk bakgrund

Ålands särställning går tillbaka till år 1856. Det hänger samman med Krimkriget mellan främst Storbritannien och Frankrike på den ena sidan och Ryssland på den andra. Brittiska flottstyrkor och

franska trupper angrep den jättelika fästningsanläggning, Bomarsund, som ryssarna uppfört på Åland. Fästningen sprängdes i luften, och vid freden i Paris antog de tre stormakterna en särskild överenskommelse om Ålands öarnas demilitarisering, 1856 års Ålandskonvention. Datum för konventionens undertecknande, 30 mars, är idag allmän flaggdag på Åland. I samband med första världskriget kom Ålands militära status upp igen. På initiativ av det nybildade Nationernas Förbund slöts då ett utvidgat och mera detaljerat avtal om Ålands demilitarisering, 1921 års Ålandskonvention.

Vid slutet av första världskriget blev även Ålands allmänna folkrättsliga status en brännande fråga. I samband med Finlands frigörelse från Ryssland anhöll Åland hos den svenska kungen och regeringen om återförening med Sverige och fick svenskt stöd. Ålänningarna framförde även en begäran till segrarmakterna i världskriget om att Ålandsfrågan skulle behandlas på fredskonferensen i Paris. Dessutom anordnade ålänningarna en folkomröstning i form av en namninsamling, i vilken nära 95 % av den hemmavarande myndiga befolkningen yrkade på återförening med Sverige. I detta läge beslöt Finland 1920 att ge Åland en betydande självstyrelse med egen lagstiftning, delvis efter modell av Isle of Man. I propositionen till självstyrelselagen (den åländska

konstitutionen) utlovades dessutom på sikt, att självstyrelsen skulle bli så omfattande som det var möjligt utan att Åland blev en helt självständig stat. Ålänningarna betraktade dock självstyrelselagen som otillräcklig och vägrade att godta den. Fredskonferensen hade under tiden hänskjutit hela Ålandsfrågan till det nybildade Nationernas Förbund.

År 1921 fattade Nationernas Förbund (NF) i Genève sitt beslut i Ålandsfrågan. Åland skulle tillhöra Finland men vara både självstyrande och demilitariserat. Självstyrelsen skulle stärkas i förhållande till 1920 års aldrig tillämpade självstyrelselag. Om detta träffade Finland och Sverige på NF:s rekommendation den så kallade Ålandsöverenskommelsen 1921, som sedan antogs av NF. Den på detta sätt förstärkta självstyrelsen började tillämpas året därpå i och med öppnandet av det åländska lagtinget (parlamentet) 9 juni; detta datum är idag Ålands självstyrelsedag (nationaldag) och allmän flaggdag på Åland. Åland har sedan stegvis fått utvidgad självstyrelse, med ökad rätt till egen lagstiftning, särskilt i och med de nya självstyrelselagarna 1951 och 1991.

Isle of Mans särställning har en helt annan bakgrund än Ålands. Den går tillbaka till vikingatiden, då Man var ett vikingarike under norsk överhöghet. Senast omkring år 979 tycks vikingarna där enligt sina spirande demokratiska traditioner ha upprättat ett lagstiftande ting, som sedan sammanträdde varje midsommar på en liten kulle, tingvallen, mitt på ön. Detta lagstiftande ting finns kvar i moderniserad form än idag och utgör världens äldsta kontinuerligt fungerande parlament. Fortfarande sammanträder parlamentet varje midsommar utomhus på den gamla tingvallen, alltjämt benämnd "Tynwald"; de lagar som parlamentet antagit under året läses då i kortform upp för allmänheten och träder därmed i kraft. Dagen för detta är 5 juli, som motsvarar den gamla, julianska kalenderns midsommar dag. Den fungerar samtidigt som Mans nationaldag.

Perioden under norsk överhöghet varade till

Ålenska tingið eitur Lagtinget og heldur til í Mariehamn

Mynd: Edvard Joensen

ande styrka ligger i den folkrättsliga förankringen i form av det ovan omtalade NF:s beslut. Ålands mera konkreta styrka ligger i självstyrelselagens konstruktion. Självstyrelselagen ger Åland rätten att stifta egna lagar inom ett stort antal områden men dessutom rätten att behålla denna rätt. Självstyrelselagen är en lag av grundlagskaraktär som bara kan ändras genom likalydande beslut av Finlands riksdag och Ålands lagting. Det innebär att Åland inte bara har makten över åtskilliga politiska områden utan även "makten över makten"; inom dessa områden

fungerar Åland som ett eget land. En bräcklighet har dock visat sig med önskad tydlighet i avsaknaden av viss egen lagstiftningsrätt. Det gäller framför allt inom sjöfarten, Ålands stolthet, och har vållat en långvarig konflikt mellan Åland och Finland.

I och med Finlands anslutning till Europeiska unionen (EU) uppkom den intrikata frågan om hur man skulle göra med Åland. Enligt självstyrelselagen kan Finland inte träffa avtal med främmande makt som berör Åland utan att Åland självt godkänner avtalet. Åland kunde inte självt förhandla med EU,

men det kunde hindra Finland från att ansluta Åland dit. Det ledde till att Finland med EU förhandlade fram det så kallade Ålandsprotokollet 1994. Enligt Ålandsprotokollet - uttryckligen grundat på "Ålands särställning enligt folkrätten" - står Åland i ett par väsentliga avseenden utanför unionen. Det gäller främst jordförvärvsrätt, näringsrätt och beskattning, där Åland utgör så kallat tredje land (land utanför EU). Åland valde, med Ålandsprotokollet som grund och sedan både Finland och Sverige gått med i EU, att också gå med, delvis av rädsla för att ann-

ars kanske ställas utanför EU:s tullmur. Som vi skall se har dock EU:s fortsatta utveckling satt självstyrelsen under press och tenderar att göra den alltmer bräcklig.

Isle of Mans självstyrelse idag kan beskrivas som stark där Ålands är bräcklig och bräcklig där Ålands är stark. Genom ett konstruktivt agerande från Storbritanniens sida har man kunnat överta lagstiftningen inom i stort sett alla områden, så att Man nu är fullt självstyrande. Det innebär att Man stiftar sina egna lagar inom alla områden utom utrikespolitik och försvar. Isle of Man

saknar däremot den folkrättsliga ställning som Åland har, inte heller har Man en självstyrelselag av den typ som Åland har. Mans ställning bygger alltså inte på formella avtal utan på historisk tradition och kontinuitet.

I samband med Storbritanniens anslutning till EU (eller dåvarande Europeiska gemenskapen, EG) uppkom frågan om hur man skulle göra med Isle of Man. Här fanns alltså inget formellt hinder att ansluta även Man. Till att börja med hävdade också Storbritannien att detta måste göras, vilket Man vägrade att acceptera. I slutändan respekterade emellertid Storbritannien Mans ståndpunkt och förhandlade med EU fram ett avtal 1971, där Man i huvudsak lämnades utanför EU. Frihandelsområdet omfattar dock även Man; Man ställdes alltså inte utanför EU:s tullmur. Härigenom har Man fått en mera fristående ställning än Åland.

Jerseys och Guernseys position påminner mycket om Mans, Färöarnas gör det delvis. Åland är som autonomi därför samtidigt både starkare och bräckligare än de andra autonomierna. Man kan säga att Åland i kraft av sin folkrättsliga ställning vågade gå in i EU, något som dock till följd av EU:s utveckling tycks riskera att gradvis underminera Ålands självstyrelse på ett sätt som varken NF eller ålänningarna tänkt sig.

Kastelholms slott er bygt í 14. öld. Borgin er reist aftur í nýggjari tíð og varð í 2001 latin upp fyri vitjandi

Mynd: Edvard Joensen

Ålenska miðfyriritingin heldur til í Sjálfstyrelsegården, sum er granni hjá Lagtinget í Mariehamn

Mynd: Edvard Joensen